

Pornografer, bibliografer og hemmelige museer

MORTEN THING

I 1998 kunne *Politiken* afsløre, at Det kgl. Bibliotek længe havde haft en særlig samling af "censurerede bøger og blade".¹ Denne hidtil hemmelige samling indeholdt bl.a. beslaglagte bøger, som var blevet dømt utugtige af den ene eller anden grund. Det kgl. Bibliotek havde altså haft det, som den amerikanske litteraturhistoriker Walter Kendrick har kaldt 'et hemmeligt museum'.² Denne samling svarer – omend dens omfang også svarer til landets relative størrelse – til Collection de l'Enfer i Bibliothèque Nationale i Paris og til Private Case i British Museum/Library. Her opbyggedes samlinger i offentligt tilgængelige biblioteker, hvis særlige karakter var, at de var utilgængelige for offentligheden.

Særsamlinger i offentlige biblioteker, som ikke er tilgængelige for offentligheden, kendes fra flere sammenhænge. Eksempelvis har flere forskningsbiblioteker håndskrift-afdelinger, som rummer manuskripter, der er utilgængelige i en årrække. Fra Umberto Ecos roman *Rosens navn* ved de fleste, at også i de gamle klosterbiblioteker fandtes der samlinger af skrifter, som ikke burde læses af alle. Og i den tidligere såkaldt socialistiske verden, og i dét af den, som endnu eksisterer, var og er det en almindelig praksis, at en lang række bøger ikke er tilgængelige af politiske grunde. Det særlige ved Det kgl. Biblioteks samling, Collection de l'Enfer og Private Case er, at hovedindholdet udgøres af *pornografi*.

Den litterære og billedmæssige skildring af seksuel praksis kendes lige fra oldtiden.³ Det spiller en vis rolle i argumentationen for dens 'naturlighed': den *har* altid været her og *vil* altid være her. Det er sikkert rigtigt, at seksuelle skildringer i litterær og billedmæssig form vil være sikret ind i evigheden. Men pornografi er ikke blot en særlig litterær eller billedmæssig form. Den er et historisk forhold, som

hænger sammen med moderniseringsprocessens tidlige faser. Som den amerikanske historiker Lynn Hunt udtrykker det:

Pornography was not given; it was defined over time and by the conflicts between writers, artists and engravers on the one side and spies, policemen, clergymen and state officials on the other. Its political and cultural meanings cannot be separated from its emergence as a category of thinking, representation and regulation.⁴

Til sin liste over involverede instanser i denne konfliktfyldte proces kunne hun have nævnt bibliotekerne og deres ledere som en del af "state officials".

Så længe bøger blev skrevet i hånden var det kun en lille gruppe velhavere, som havde råd til at købe bøger, for slet ikke at tale om at opbygge biblioteker. Men da bogtryk gjorde det muligt at massefremstille bøger, begyndte en proces, som frembragte bogmarkedet, forfatteren som producerede for markedet, censuren, de offentlige biblioteker – og pornografien.

Historikeren Paula Findlen ser Italien som fødestedet for den moderne pornografi. Her var for første gang en række af de muligheder til stede, som jeg omtalte ovenfor. Pietro Aretinos *Sonnetti lussuriosi* (1527) og *Ragionamenti* (1524-26) var de første klassikere.⁵ Hun peger også på den erotisering af sanserne, som fandt sted i renæssancen og som bl.a. fandt udtryk i Tizians malerier,⁶ og hun gør opmærksom på, at på Philip II's slot El Escorial ved Madrid hang et af Tizians malerier bag forhæng, så monarken selv kunne bestemme, hvem der skulle se Ovid-gengivelserne.⁷

Op gennem 1600-tallet blev der jævnt hen udgivet pornografiske bøger, bl.a. klassikerne *L'École de*

filles og *L'Academie des dames*. Men samtidig spredte pornografien sig videre fra Frankrig til modernitetens andet nye område, England, i løbet af sidste halvdel af 1600-tallet.⁸ Men også censuren spredtes. Censur i den betydning af ordet, at magthavere, gejstlige eller verdslige, greb ind over for skrifter, taler eller optræden er så gammel som magten. Man kunne også hævde, at censur opstod samtidig med bogtrykkerkunsten. Først massefremstillingen gjorde censuren til, hvad vi i dag forstår ved den. For først med bogtrykkerkunsten blev censur til mere end et indgreb mod bestemte personer, nemlig til indgreb mod bestemte ord og skrifter. Censurens historie er således som pornografiens viklet ind i modernitetens tidlige historie. Allerede i 1486 kom der censur på initiativ af den katolske kirke i Tyskland, og efter tridentinerkonciliet i 1545 oprettede kirken en liste over de bøger, som var forbudte, *Index librorum prohibitorum*. *Index* blev udgivet siden da og helt frem til 1966 med jævne mellemrum som en bibliografi over det bibliotek, som man ikke måtte læse.

I Frankrig, som var det pornografiske hovedland, blev der i årene 1740-1789 udfoldet megen energi for at kontrollere litteraturen. Boginspektørerne gjorde meget for at overvåge oplysningstidens forfattere. Den amerikanske kulturhistoriker Robert Darnton har f.eks. beskrevet, hvordan en enkelt af dem, Joseph d'Hémery fra 1748 til 1753, opbyggede et arkiv over 501 personer, som han havde indsamlet så meget materiale om, at Darnton kan skitsere en formelig forfattersociologi på grundlag af sagerne.⁹ Det franske system førte til, at mange fransksprogede bøger produceredes i udlandet og blev smuglet ind i landet. Darnton har i et par bøger undersøgt dette felt og ikke mindst kunnet benytte sig af omfattende arkivalier fra Société typographique de Neuchâtel i

det fransktalende Schweiz.¹⁰ Hans resultater kan kort opsummeres derhen, at i det kulturelle klima i perioden op til den franske revolution blev oplysningstidens filosofi og pornografien til i de samme miljøer, og den blev ofte skrevet af de samme personer. F.eks. skrev Diderot og Voltaire i begge genrer. Og ifølge Darnton skelnede 1700-tals franskmændene ikke mellem pornografi, erotisk fiktion, antiklerikal litteratur og filosofiske skrifter. Det er klart, at censuren var efter pornografien, men ikke mere end den var efter de filosofiske skrifter. Og for filosofferne hang det hele sammen i ét stort frihedsprojekt.¹¹

For Walter Kendrick opstod pornografien i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet. Op til da havde den obscène eller pornografiske litteratur ikke været udskilt som noget særligt. Pornografi er for Kendrick ikke en 'ting', men en kulturel kampzone, en diskussion, et argument, et reguleringsområde. Obskønit og anstændighed hænger sammen med skellet mellem offentligt og privat. Og det var netop i den udstrækning, dette område blev udsat for

FRANZ VON BAYROS. Tegning, ca. 1909

regulering, at pornografien opstod. Den blev altså til i de samfundsmæssige processer, hvor selve offentligheden (og dermed naturligvis det intime) blev omstruktureret. Til denne proces hører også fremvæksten af demokratiet, og pornografien udbredtes til andre lande end kernelandene (Frankrig og England), efterhånden som demokratiet bredte sig gennem 1800-tallet. Til nystruktureringen af offentligheden hører også, at de gamle aristokratiske lærdomsbiblioteker blev til offentlige biblioteker.

Kendrick sporer pornografien som kulturel kampplads tilbage til fremvæksten af to tilsyneladende adskilte forhold, nemlig dels skabelsen af "hemmelige museer" for pornografiske skrifter og

genstande og dels den store vækst i den offentlige tale om prostitution. Netop disse to sociale forhold registrerer seismografisk ændringerne i forholdet mellem offentligt og privat.

De hemmelige museer kan være aflåste rum eller utilgængelige særsamlinger. For Kendrick udgør den hemmelige samling i Pompeji-museet i Napoli prototypen. Da Francesco I, hertug af Calabrien og senere konge af Napoli, i 1819 besøgte museet sammen med sin datter, bad han museets leder at samle de erotiske billeder og genstande i et særligt rum, hvortil kun "personer af moden alder og anerkendt moral" havde adgang. Lederen samlede straks 102 genstande, som kunne støde den herskende moral og gemte dem væk i det, som blev kaldt *Gabinetto degli oggetti osceni* (Kabinettet for obscøne objekter), i 1823 ændret til *Gabinetto degli oggetti riservati* (Kabinettet for reserverede (eller hemmelige) objekter). Samlingen blev kun fremvist mod en kongelig tilladelse. Efter Garibaldi i 1860 havde fået magten, udnævnte han Alexandre Dumas d.æ. til leder af samlingen, som nu blev omdøbt til *Raccolta Pornografica* (Den pornografiske samling). Dumas åbnede den for publikum og registrerede den. Siden har dens tilgængelighed afspejlet landets moralske moder. Eksempelvis var den under fascismen nærmest utilgængelig.¹²

Det afgørende er, at nogen som repræsentant for det offentlige forsøger at regulere forbruget af pornografi. Og hvem er det, som ikke må læse eller se den? Den litteratur, som blev klassificeret som "Unfit for Modest Ears" havde hele tiden kunnet findes i de aristokratiske privatbiblioteker. Det nye er, at hidtil analfabetiske grupper lærte at læse: kvinderne og de lavere klasser. Udskillelsen af pornografi i hemmelige museer var overklassemændenes indgreb. Det var et indgreb mod den omsiggribende demokratisering af kulturen. Billigt tryk og et marked af (mange) læsere gjorde det muligt at åbne en hidtil aristokratisk nydelse for masserne. Dermed blev det et område for regeringsindgreb og -regulering.

Ordet pornografi er sammensat af de græske rødder *porn*, som betyder skøge og *grafein*, som betyder at skrive eller beskrive. Udtrykket findes hos

den græske forfatter Athenæus fra det andet århundrede, og bruges her om det at beskrive skøgers liv. På fransk optræder neologismen *pornografi* første gang hos den franske forfatter Restif de la Bretonne i hans værk fra 1769 *Le Pornographe* uden reference til Athenæus. Men også Restif de la Bretonne mente hermed en *skøgebeskriver*, og hans værk var et udtryk for den forøgede offentlige interesse for prostitution, der var i 1700-tallets sidste del og i hele 1800-tallet. Ordet dukker senere op i fransk i den ændrede betydning: obscøne beskrivelser med henblik på at vække seksuel stimulation. I England dukker ordet op i 1850 med en klar reference til Athenæus.¹³ I Danmark blev ordet ikke optaget i *Meyers Fremmedordbog* fra 1878, som derimod havde ordet *pornie* for utugt og ordet *pornokrati* for skøgeherredømme med en henvisning til pavehoffet i 1100-tallet. *Ordbog over det danske Sprog*, bd. 16, som udkom i 1936, havde derimod optaget ordet. Det tidligste fund var her fra 1898. Vi kan formentlig heraf slutte, at ordet indfinder sig i dansk i de sidste 20 år af 1800-tallet.

Lynn Hunt har henledt opmærksomheden på Étienne-Gabriel Peignots *Dictionnaire critique et bibliographique des principaux livres condamnés au feu, supprimés ou censurés* 1-2, som udkom i Paris 1806.¹⁴ Peignot brugte her ordet "pornographique" som synonymt med "sotadique", idet det sidste udtryk ifølge *Meyers Fremmedordbog* betød "smudsig, usædelig, liderlig, f. Ex. sotadiske Vers (efter den gammelgræske Digter Sotades)". Sotadisk har altså også på dansk været en forløber for ordet pornografisk. Hunt anser Peignot for at være én af de første, som brugte ordet 'pornographique' i denne nye betydning.

Peignot var advokat og arbejdede som bibliotekar og skoleinspektør. Hans bog er en opslagsbog og en katalog, hvori man kan finde de vigtigste bøger, som var blevet brændt, forbudt eller censureret og grundene til deres udelukkelse. Han inddelte disse grunde i tre klasser: religiøse, politiske og moralske. I den sidste gruppe finder vi de pornografiske eller sotadiske bøger. Når det var vigtigt at undertrykke disse bøger, var det for at beskytte samfundet mod moralsk opløsning.

Peignot havde imidlertid et problem, som han delte med mange af tidens moralister. Da man i 1780erne i Danmark begyndte at diskutere masturbation offentligt, hed det første skrift, som udkom: *Er det Ret at skrive offentlig om Ungdommens hemmelige Synder?* (Kbh. 1785). Kunne man ikke, ved at omtale denne ømtålelige sag offentligt, forlede nogen til at forrette synden privat? Peignot kom om ved problemet ved ikke at lave nogen udtømmende liste. Han regnede med, at politiet skaffede de uønskede bøger af vejen i al hemmelighed, og han opregnede derfor kun nogle af dem og forkortede titlerne som f.eks. "A-des d-" for *Academie des dames*. Peignot var således fanget mellem bibliografens lyst og moralistens, mellem den udtømmende belysning og den simple mørklægning. Dermed befandt han sig fuldt og helt på den kulturelle kampplads, Kendrick har udpeget.

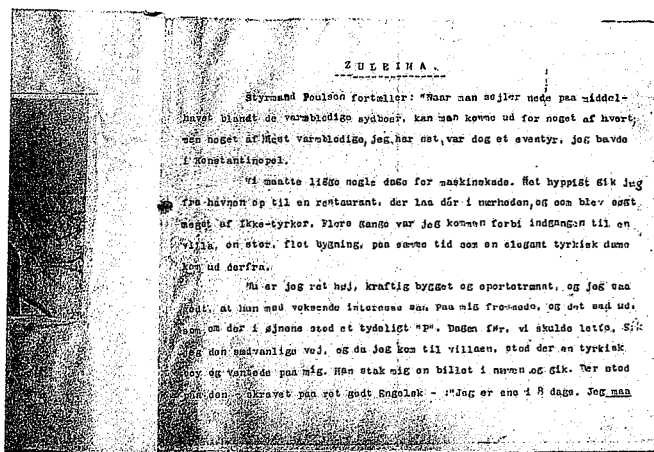
Collection de l'Enfer i Bibliothèque Nationale i Paris etableredes tilsyneladende i 1836. Hvornår British Museum oprettede Private Case står ikke helt klart. Vi vil gå en lille omvej over Pisanus Fraxi, den pseudonyme forfatter til det måske største bibliografiske arbejde inden for dette område. I 1877 udkom *Index Librorum Prohibitorum: being Notes Bio-Biblio-Icono-graphical and Critical, on Curious and Uncommon Books* hos en ukendt trykker i London i privattryk. Den blev fulgt af *Centuria Librorum Absconditorum* i 1879 og af *Catena Librorum Tacendorum* i 1885. Bag pseudonymet skjulte sig den engelske forretningsmand, bogsamler og bibliograf Henry Spencer Ashbee. Da Ashbee døde i 1900 udgjorde hans erotiske og kuriøse bibliotek 15.299 bind, som han testamenterede til British Museum. I sin *Index* skriver Ashbee om Richard Payne Knights berømte *A Discourse on the Worship of Priapus* fra 1776, at en ud-

gave af den findes "in the reserved library of the British Museum". Han skriver også, at Knight ved sin død i 1824 donerede sin samling af antikviteter til den samme institution, uden at det er klart om det er British Museum eller "the reserved library".¹⁵ Kendrick skriver, at Private Case blev oprettet i 1860erne.¹⁶ Collection de l'Enfer blev først registreret i 1913¹⁷, mens Private Case først blev det i 1936 med *Registrum Librorum Eroticorum* af "Rolf S. Reade".

Hvordan det nu ligger med samlingens alder, så ved vi fra en anden bibliograf, hvad der indgår i Private Case.¹⁸ Af de 1.920 titler i bibliografien er det store flertal på engelsk eller fransk, mens 127 er på tysk, 38 på italiensk, 32 på latin, 9 på spansk, 8 på hollandsk, to på ungarsk og en på finsk. Den engelsk-franske dominans er næsten fuldstændig før 1850.

Flere studier peger på, at pornografien

især produceredes i Frankrig og England. Den hollandske kulturhistoriker Wijnand W. Mijnhardt har peget på, at selvom den hollandske republik gjorde det muligt at trykke den pornografi, som ikke måtte trykkes i Frankrig eller England, og at de hollandske trykkerier derfor kunne forsyne det aldrig svigtende marked, så er den hollandske pornografiske tradition i forhold hertil bemærkelsesværdig svag.¹⁹ Også en gennemgang af det største private, russiske bibliotek på Katarina den stores tid viser især fransk og engelsk pornografi og kun lidt hjemmegjort.²⁰ Det er ikke klart belyst, hvorfor det forholder sig således. Det kunne muligvis forbinde fremkomsten af den pornografiske litteratur med en særegen konjunktur af religion, magtforhold og litteraturhistorie. Det er nemlig sådan, at pornografien litterært udvikles sammen med romanen. Den tidlige form,

Styrmanden fortæller.
Indbunden maskinskrevet bog med indklæbede billeder
(Politihistorisk museum). Her fra Thing 1999, s. 105

dialogen, afløses af brevromanen og siden af 1. og 3. persons-romanen.²¹ Romanformen udvikles i 1700-tallets England og Frankrig for først senere at finde plads i de andre europæiske litteraturer. Måske spiller også det potentielle markeds størrelse ind i denne konjunktur. Der var jo en vis risiko forbundet ved produktion og salg af forbudt litteratur. Med større og hurtigere afsætning blev risikoen for at tabe penge mindre.

Man kan til en sammenligning se på Danmark.²² Egentlig pornografi produceret for et illegalt marked opstår i Danmark først i mellemkrigstiden med maskinskrevne bøger, som blev lejet ud. De kan idag ses på Politihistorisk Museum. Derimod viser perioden frem til og lige efter ophævelsen af pornografiforbudet den 1. juli 1969, at ikke alene oversattes en masse udenlandsk pornografi nu til dansk, der udkom tillige en lang række dansk-producerede pornografica.

I Danmark har der været formaliseret censur siden 1537. Men først med trykkefrihedsforordningen af 1799 kom der bestemmelser i loven, som rettede sig eksplicit imod utugtighed. Bestemmelsen fortsatte over i presseloven af 1851 og kom i straffeloven af 1866 med §184 til at lyde: "Den, som offentliggør et utugtigt skrift, straffes med Fængsel eller Bøder. Den samme Straf er anvendelig paa den, som sælger, uddeler eller paa anden Maade udbreder, eller som offentlig udstiller utugtige Afbildninger." Det interessante ved denne bestemmelse er, at den indeholder en moralsk bestemmelse, nemlig 'utugtighed', som imidlertid har en klar affinitet til ordet pornografis etymologi: utugt er som juridisk begreb det som skøger foretager sig.

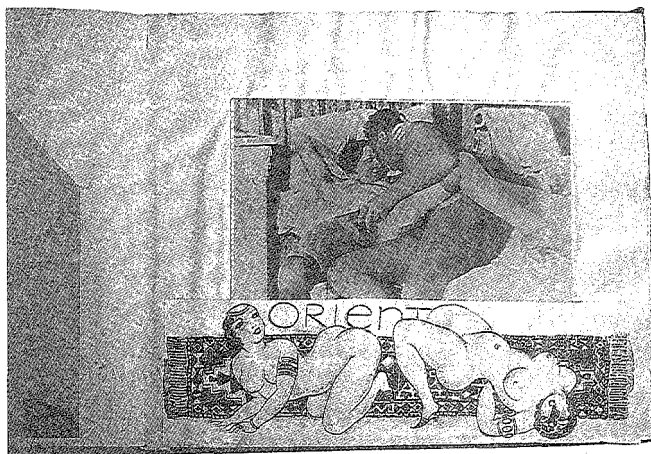
Den første beslaglæggelse af utugtlig litteratur herhjemme var i 1783. Det var imidlertid først efter retssagen mod Herman Bangs *Haabløse Slægter* fra 1880, at man for alvor begyndte opbygningen af et hemmeligt museum. Det kgl. Bibliotek modtog naturligvis et pligtafleveringseksemplar, som blev indført i katalogen. Men på baggrund af dommen blev der på katalogsedlen indført følgende passus: "afleveret til Bruun at indsætte under Laas og Lukke. 3 Dec. 1887". Bruun var overbibliotekar Chr. Bruun. Det er muligvis først fra slutningen af 1880'erne, Det

kgl. Biblioteks samling bygges op på grundlag af bøger, som forbydes ved dom.

Et andet hemmeligt museum bygges imidlertid op fra begyndelsen af 1900-tallet i politiets regi. Det begynder med bøger, som undersøges med henblik på evt. indskriden. Det suppleres med beslaglæggelser af billeder og genstande. I mellemkrigstiden, som er pornobekæmp-

pelsens blomstringstid, bliver samlingen (der sorterer under 4. politiinspektorat) flyttet til større lokaler, og den bliver passet af én bestemt politimand, som også køber ind til samlingen, således at den kan bruges til identifikation og klassifikation af nyt materiale. Samlingen var, da pornografiforbudet blev ophævet i 1969, af en anelig størrelse. Journalisten Erik Nørgaard så samlingen i 1970 og har beskrevet den som meget omfattende.²³ Men da der ikke var brug for den længere, begyndte politiet at forære den væk i stykker i stedet for at holde denne kulturhistoriske perle samlet. En lille del af samlingen findes i dag på Nationalmuseet, en anden del på Politihistorisk Museum, mens Det kgl. Bibliotek overtog en del af de beslaglagte hæfter fra 1960'erne.

Hele feltet omkring censur og kunst har ikke mindst optaget litteraturen om pornografi.²⁴ Og der

Styrmanden fortæller.

Indbunden maskinskrevet bog med indklæbede billeder (Politihistorisk museum). Her fra Thing 1999, s. 105

går fra sagen mod Herman Bang frem over forbudet mod James Joyces *Ulysses* til Georges Bataille, Henry Miller og Jean Genet en stadig udfordring fra kunstens side af utugtighedsbestemmelsen. Interessant i denne sammenhæng er domfældelsen i 1923 af Broby Johansen for hans digtsamling *Blod*.²⁵ Et af Brobys ekspressionistiske digte beskriver bl.a. en provokeret abort, som med lidt god vilje kunne have stået i en medicinsk lærebog. Det er svært i digtene at se nogen form for spekulation i sanselighed, som var den gængse oversættelse af straffelovens bestemmelser. Som kritikeren Kai Friis-Møller udtrykte det: "Digtene betager én lysten til samleje i fjorten dage". Retten fandt imidlertid, at Broby havde overskredet grænsen for, hvad digtekunsten kunne og måtte, og kun en erklæring fra den aldrende Henrik Pontoppidan, der sagde god for digtene, ændrede den oprindelige dom på 300 kr. resp. 14 dage til en betinget dom.

De kampe, som kunsten på ytringsfrihedens vegne førte med retsfortolkningen, gjorde bestemmelsen i §184 mere og mere problematisk. Det blev nemlig hermed rettens opgave at skelne mellem kunst og ikke-kunst, et forhold, hvorom der normalt ikke kan lovgives. I Danmark førte det som bekendt til pornografiens frigivelse. I USA blev perioden fra 1880 til i dag en voldsom kulturel kamp om fastlæggelsen af grænsen for utugtighed. Denne kamp er blevet akkompagneret af mange bogbrændinger og mange udrensninger af biblioteker.²⁶ Forskydningen af grænserne for pornografien kom ikke mindst i stand gennem kunstens angreb på grænserne. Med ophævelsen af forbudet mod pornografi i Danmark ophørte egentlig også pornografien med at eksistere i sin klassiske form; uden forbud ingen pornografi, kunne man sige. Men faktisk har pornografien blomstret som markert i 1990'erne.²⁷ Sagen er, at forbudet stadig eksisterer i store dele af verden (og i vore hoveder) og genren globaliseres sammen med markedet.

Den megen kontrol, de store bibliografier og de hemmelige samlinger er os til stor hjælp idag. Set i retrospekt udgør de uvurderlige kilder til rekonstruktion af pornografiens historie. Det viser sig, at set med historikerens øjne er den kildemængde, en

politistat efterlader sig, en ren guldgrube. Erfaringerne fra det tidligere Sovjet bekræfter mig i denne pointe. Som monumenter står de hemmelige museer tilbage på den kulturelle kampplads, som var pornografiens.

Noter

1. Det forbudte selskab, *Politiken* 2.2.1998; John T. Lauridsen: På kant med loven. Bogforbud, bogbeslaglæggelser og – klausuleringer, *Magasin* 12./3/dec. 1997/s.13-21 og samme titel i Henrik Horstbøl og John T. Lauridsen (red.): *Den trykte kulturarv. Pligtaflevering i 300 år*, Kbh. 1998.
2. Walter Kendrick: *The Secret Museum. Pornography in Modern Culture*, Berkeley 1996 (opr. NY 1988).
3. Feks. Eberhard og Phyllis Kronhausen: *Pornografi*, Kbh. 1965 og Annakarin Svedberg: *Er pornografi skadelig?*, Kbh. 1965.
4. Lynn Hunt: *Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800*, i: Lynn Hunt (red.): *The Invention of Pornography. Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800*, NY 1996, s. 11.
5. Af Aretino findes på dansk: *Hetæresamtaler*, Kbh. 1947, *De tusinde elskovskunster*, Kbh. 1967, *Nonnernes liv*, Kbh. 1967 og *Elskovs glød, kærligheds glæde*, Kbh. 1988. Sonetterne findes med de tilhørende billeder på engelsk: Lynne Lawner (ed.): *I modi. The sixteen pleasures. An erotic album of the Italian Renaissance*, Evanston, Ill., Northwestern University 1988.
6. Se hertil Carlo Ginzburg: Titian, Ovid, og reglerne for det erotiske billede i det 16. århundrede, i: Carlo Ginzburg: *Spor. Om historie og historisk metode*, Kbh. 1999, s. 45-77.
7. Paula Findlen: *Humanism, Politics and Pornography in Renaissance Italy*, i: Lynn Hunt (red.): *The Invention of Pornography*, op.cit. s. 51 og 54.
8. Roger Thompson: *Unfit for Modest Ears. A Study of Pornographic, Obscene and Bawdy Works Written or Published in England in the Second Half of the Seventeenth Century*, London 1979; David Foxon: *Libertine Literature in England, 1660-1745*, NY 1965.
9. Robert Darnton: *A Police Inspector Sorts His Files*, i: *The Great Cat Massacre and other Episodes in French Cultural History*, NY 1985, s. 145-189.
10. Robert Darnton: *The Literary Underground of the Old Regime*, Cambridge, Mass., 1982 og *The Forbidden Bestsellers of Pre-Revolutionary France*, sv. overs. *Pornografi och revolution. Förbjudna bästsälljare i det förrevolutionära Frankrike*, Stockholm 1996.
11. Om det kulturelle klima se også Roger Chartiers bøger: *The Cultural Origins of the French Revolution*, Durham 1991; *The Cultural Uses of Print in Early Modern France*,

Princeton 1987; *L'Ordre des Livres. Lecteurs, auteurs, bibliothèques en Europe entre XIVe et XVIIIe siècle*, Paris 1992, sv. overs. *Läsare, författare och bibliotek i Europa från 1300-tal till 1700-tal*, Göteborg 1995.

12. Antonio De Simone: *The History of the Museum and the Collection*, i: Michael Grant: *Eros in Pompeii. The Erotic Art Collection of the Museum of Naples*, New York 1975, s. 167ff.

13. Det drejer sig om en engelsk oversættelse af C.O. Müllers *Handbuch der Archäologie der Kunst* (1850, overs. samme år), Kendrick, op.cit. s. 11.

14. Lynn Hunt, op.cit. s. 14.

15. Steven Marcus: *The Other Victorians. A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth-Century England*, NY 1966, s. 34-82.

16. Kendrick, op.cit. s. 70.

17. Se også Louis Perceau: *L'Enfer de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1919.

18. Thomas Liebenzell: *Smut in the British Library. Register zu Kearneys Private Case*, Hamburg, 1986, cit. efter Lynn Hunt, op.cit. Liebenzell bygger, som det fremgår af titlen, på Patrick Kearneys bibliografi *The Private Case. An Annotated Bibliography of the Private Case Erotica Collection in the British (Museum) Library*, London 1981.

19. Wijnand W. Mijndhardt: *Politics and Pornography in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Dutch republic*, i: Lynn Hunt, op. cit., s. 283-300.

20. William Hugh Hopkins: *The Development of 'Pornographic' Literature in Eighteenth- and Early Nineteenth-Century Russia*, Ph.D. afh., Indiana University 1977, cit. af Lynn

Hunt, op.cit. n. 26, s. 343. Tesen bekræftes omend den også nuanceres af M. Levitt og A. Toporkovs antologi *Eros and Pornography in Russian Culture/ Eros i pornografija v russkoj kul'ture*, Moskva 1999.

21. Se bl.a. Jean Marie Goulemot: *Forbidden Texts. Erotic Literature and its Readers in Eighteenth-Century France*, London 1994.

22. Jeg henviser interesserede til min *Pornografiens historie i Danmark*, Kbh. 1999.

23. Erik Nørgaard: *Historien om Københavns Politis samling af beslaglagte utugtigheder*, som i 1970'erne blev spredt for alle vinde, *Samvirke* 2/2000/s. 6-10.

24. Se f.eks. Ian Hunter, David Saunders og Dugald Williamson: *On Pornography. Literature, Sexuality and Obscenity Law*, London 1993; William S. Schlamm: *Vom Elend der Literatur. Pornographie und Gesinnung*, Stuttgart 1966; Ludwig Marcuse: *Obszön. Geschichte einer Entrüstung*, München 1962; Manfred Jurgensen: *Beschwörung und Erlösung. Zur literarischen Pornografie*, Bern 1985.

25. Se Morten Thing: *Den blodige civilisation. Et efterskrift om Blod*, i: Rud Broby: *Blod*, genoptryk, Kbh. 1988, s. 49-77.

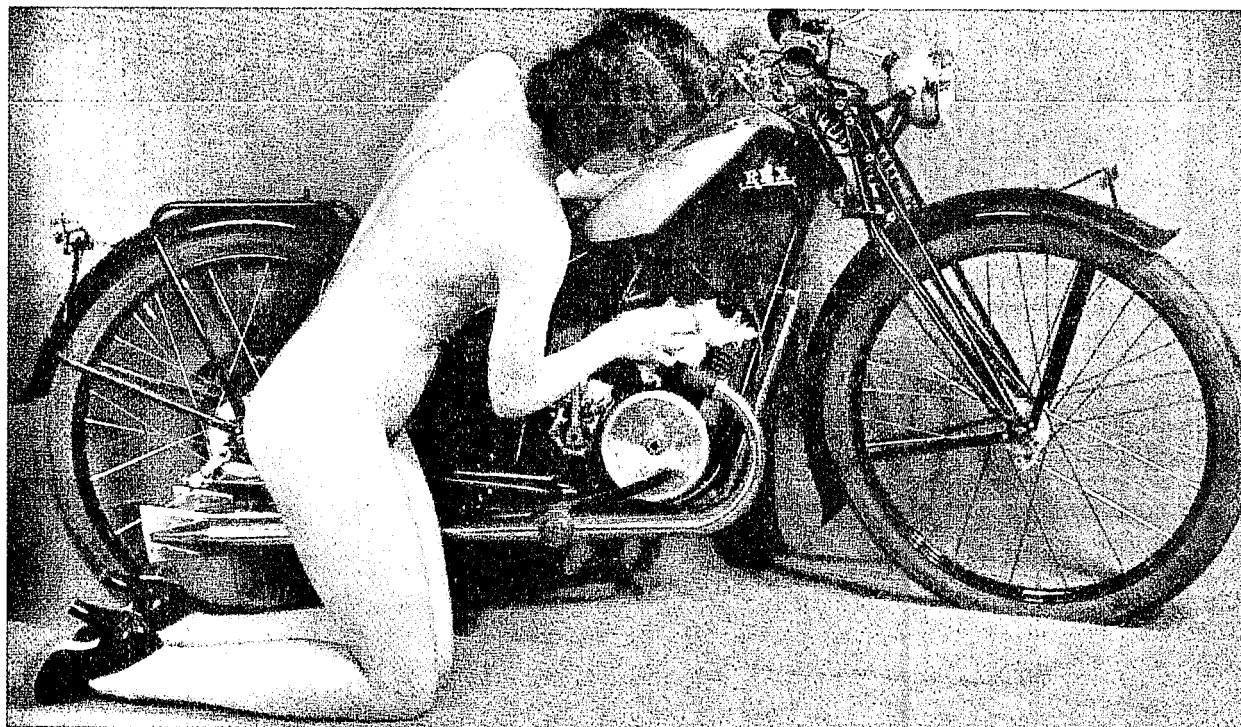
26. Se Carolyn Dean: *The Great War, Pornography, and the Transformation of Modern Male Sexuality. Modernism/Modernity* 3.2/1996/s. 59-72; Marjorie He-

ins: *Sex, Sin, and Blasphemy. A Guide to America's Censorship Wars*, NY 1993.

27. Se f.eks. Joseph W. Slade: *Pornography in the Late Nineties*, *Wide Angle* 19.3/ 1997/s. 1-12.

Pin up, nr. 16, 1946, s. 3

Professor Johan Almqvists *Natur och Hälsa*, nr. 8, 1941, s. 18